Кадырова Урие Рефатовна[1]
E-mail: uriye@list.ru

Бекир Чобан-заденинъ «Яз акъшамы, уй алдында» шииринде миллий медениетимизни акс эткен унсурлар

УДК: 82-1.512.19

Анълатма. *Макъаледе къырымтатар шаири Бекир Чобан-заднинъ «Яз акъшамы, уй алдында» шииринде миллий медениетимизни акс эткен унсурлар талиль этильмекте. Шиирде джанлы халкъ тили, ренкли образлар, ифаде васталары ярдымынен гонъюльге хош, сыджакъ бир аиле ювасынынъ манзарасы тасвир олуна. Мундериджесинде къырымтатарларнынъ миллий турмушы ве эшьялары, буюк – кучюклернинъ мунасебетлерини, миллий куреш, миллий емек хусусиетлерини акс эткен шиир гъает меракълы, дикъкъаткъа ляйыкъ бир эсердир.*

Анахтар сёзлер: *къырымтатар шиириети, Б. Чобан-заде, «Яз акъшамы, уй алдында» шиири, къырымтатар медениети, тимсаллер.*

Способы отображения национальной культуры в стихотворении Б. Чобан-заде «Летним вечером перед крыльцом»

Аннотация. *В статье анализируются национальные элементы в стихотворении «Яз акъшыма, уй алдында» изветного крымскотатарского поэта Бекира Чобан-заде. В стихотворении простым доступным языком, яркими образами и различными выразительными средствами дано описание крымскотатарской семьи. Произведение очень интересно и заслуживает особого внимания, так как отражает национальный быт, отношения взрослых и детей, особенности национальной борьбы и национальной кухни крымских татар.*

Ключевые слова: *крымскотатарская поэзия, Б. Чобан-заде, стихотворение «Яз акъшамы, уй алдында», культура крымских татар, символы.*

Ways to Reflect the National Culture in The Poem B. Choban-Zade "Summer Evening in Front of the House"

Summary. *The article analyzes the elements of the national culture in the poem “Yaz akshami, ui aldynda” by the famous Crimean Tatar poet Bekir Choban-Zade. A description of the Crimean Tatar family is given in the work in simple accessible language, with vivid images, and various expressive means. The poem is very interesting and deserves special attention, as it reflects the traditional, national way of life, the relationship of adults and children, especially the national wrestling and the ethnic cuisine of the Crimean Tatars.*

Keywords: *Crimean Tatar poetry, B. Choban-Zade, the poem “Yaz akashami, ui aldynda”, the culture of the Crimean Tatars, symbols.*

Бекир Чобан-заденинъ эдебий мирасы къырымтатар эдебияты ве медениетининъ хазинеси ве зенгинлигидир. Эдипнинъ «Яз акъшамы, уй алдында» шиири къырытатар аилесининъ турмушыны, эр куньлюк аятыны ве миллий медениетимизни акс эткен унсурларнен толудыр. Сайлагъанымыз эсер сюжетли шиир оларакъ, тертибинде бир къач къараманнынъ диалог ве монологларындан ибарет. Эсерде

---

[1] ***Кадырова Урие Рефатовна***, научный сотрудник НИИ крымскотатарской филологии, истории и культуры этносов Крыма ГБОУВО РК КИПУ (Симферополь, Крым).

джанлы халкъ тили, ренкли образлар, ифаде васталары ярдымынен гонъюльге хош, сыджакъ бир аиле ювасынынъ манзарасы тасвир олуна. Мундериджесинде къырымтатарларнынъ миллий турмушы ве эшьялары, буюк – кучюклернинъ (баба – келин, баба – бала, агъа – къардаш) мунасебетлерини, миллий куреш, миллий емек хусусиетлерини акс эткен шиир гъает меракълы, дикъкъаткъа ляйыкъ бир эсердир. Э. Шемьи-заде «Яз акъшамы, уй алдында» шиирини окъугъанда юреги эеджанлангъан, тени чымыр-чымыр чымырдаткъаныны язгъан эди.

Бекир Чобан-заденинъ «Яз акъшамы, уй алдында» шиири яз акъшамында эв огюнде сармашыкъ ве акъшам сефа чечеклери арасында топлангъан бир къорантанынъ тарифинен башлана. Шиир миллий медениетимизни акс эткен унсурлар ве, фикримиздже, тимсаль оларакъ ишлетильген образларнен толудыр. Иште, шиирдеки къулланылгъан миллий унсурларнынъ анълатувына кечейик.

Уй (эв) – шаирнинъ иджадында чокъ ишлетильген тимсаллерден бири. Онынъ кениш къулланылгъаныны бойле шиирлерде корьмеге мумкюн: «Яз акъшамы уй алында», «Тувдым бир уйде», «Бир сарай къураджакъман», «Озь-озиме», «Бир эсирнинъ баш ташына», «Хабер алдым», «Къарт Дунай, къарт Дунай…», «Алим Айдамакъ», «Сув анасы», «Къарт чингене». Инсан ичюн эв пек муимдир, чюнки эв – балалыкъ девиринен, сыджакъ, самимий ве юрекни ысыткъан дуйгъулар, хатыраларнен багълыдыр. Озь эвинде инсан, санки телюкесиз, къорулгъан бир кошедедир. Эв – биринджи мектептир, чюнки омюримизде керек олгъан биринджи дерслерни эвимизде аламыз. Айны вакъытта эв – аиле ве сюлялени, Ватанны темсиль эте. Инсан ичюн эв – эр шейнинъ меркези, икмет чокърагъы, шенълик ве мусафирченлик еридир. «Яз акъшамы уй алдында» Б. Чобан-заде биринджи сатырлардан эвни косьтере. Онынъ ичюн эвнинъ ресими акъшам заманынен, гузель аванен, чечеклернинъ этрафкъа сачкъан гузель къокъуларынен ве энъ эсасы бири-бирининъ янында отургъан къорантасынен багълыдыр.

Шиирде олып кечкен вакъиалар **яз мевсиминде** олгъаны косьтериле. Б. Чобан-заденинъ иджадында йыл мевсимлери кениш шекильде ишлетильгенини корьмеге мумкюн. Мисаль оларакъ, *баарь* бойле шиирлерде раст келе – «Весселям», «Расткеле», «Бильмийим», «Кузь», «Умют», «Ах, табылсам», «Бир эсирнинъ баш ташына»; яз – «Къавгъасыз той корюльмеген», «Яз акъшамы уй алдында», «Кузь»; *кузь* – «Кузь», «Озен болсам», «Сув анасы»; *яз, къыш, баарь* – «Заваллы тюрюк», «Сув анасы»; *яз-къыш* – «Печель Азиз»; *не яз, не къыш* – «Бугунь»; *къыш* – «Кузь», «Умют».

Эсерде косьтерильген яз мевсими этрафтаки чечеклернинъ ачып, къокъу сачмаларынен, серин акъшам авасынен ве бунъа къошулгъан яхшы кейфнен ифаделене. Манзумедеки яз акъшамнынъ дюльберлиги, серинлиги ве нефис къоукъусы шаирнинъ эвине, аилесине, Ватанына севгинен толудыр.

Б. Чобан-заде иджадында кениш суретте **чечек тимсаллерини** де ишлете. Шаир ичюн Ватан – чечеклернен къаплы, дюльбер ве оларнынъ озьгюн къокъуларынен сарылгъан бир ердир. Манзумелерде фаркълы-фаркълы чечеклерге раст кельмеге мумкюн: келинчиклер, акъ сунбуллер («Озен болсам»), гуль, сюнбюль, шеббой, нергис («Яш бала тюльбер бала»), шеббой («Алим Айдамакъ»), сармашыкъ, акъшам сефа («Яз акъшамы уй алдында»), чичек («Ах, табылсам»), («Бугунь»), чечек («Расткеле», «Бильмийим», «Дунай таша», «Келеджек», «Умют»), мелевше, къаранфиль, сармашыкъ эр ер, гуллери ачылгъан, япрагъы къатмер… («Ой сувукъ шу гъурбет!»), чечек, гъондже, агъувлы сюнбюль («Алим Айдамакъ»), багъча гули («Согъушкъа, достларым, хакъ татар тиличюн!»), акъ сюмбюль, аллы гуль («Кузь»), келинчикли къырлар («Келеджек») ве ил.

«Яз акъшамы уй алдында» шииринде акъшам сефа ве сармашыкъ чечеклери косьтерильген. Оларны талиль этейик.

Акъшам сефа – назик чечеклерини сабалары къапатып, акъшам кельмесинен ачкъан, хош ве индже къокъулы, къырмызы, гульгули, беяз, сары ве къарышыкъ ренкли чечектир. Чокъусы къырымтатарлар бу чечекни севип, оны озь азбарында сачмагъа, акъшамлары онынъ индже къокъусыны алмагъа пек севелер. Яни инсан тасавурында бу чечек ана-баба эвинен, балалыкъ чагъынен, янындаки къартана-къартбабаларынен багълыдыр. Къырымтатарларда яз куньлерининъ акъшамында азбарларыны, чечеклерини суవармакъ, бутюн аиленинъ къона башында топланмакъ, белли бир иш япмакъ, я да буюклернинъ кучюклерге омюрден хатыраларны, адиселерни анълатмакъ бир адет олгъандыр. Иште, бу адетни акъылгъа кетирген, балалыкънынъ гузель хатыраларыны яшаткъан акъшамсефасы, фесильген чечеклерининъ къокъусыдыр.

Сармашыкъ – айны акъшам сефа киби гузель къокъулы, эв азбарларыны сюслеген бир чечектир. Сармашыкъ тимсали къырымтатарларнынъ амелий санатында несиль-несильден акътарылгъан, чокъ ишлетильген бир унсурдыр. Сармашыкъ – дюньядаки аятнынъ узюльмегенини, арекет этювни, сёнме, олюм ве догъувнынъ тимсалидир [2].

Миндер – ичи йымшакъ бир мальземе (юн, памукъ) иле толдурылып тикильген, отурмакъ, ясланмакъ ичюн къулланылгъан шильтедир (тёшек). Миндер олмагъан ич бир къырымтатар эви ёкъ десек олур. Эвельден миндерлер тикмек, эвинде чокъ миндер булундырмакъ бир адет олгъан. Миндерлер эв диварлары астына тёшелип, дува, нишан киби фаркълы мерасимлерде ве эр куньлюк аятта да чокъ къулланылгъан миллий эшьялардан биридир.

Айны миндер киби килимлер де миллийликни косьтерген бир эшьядыр.

Килим – эскиден къырымтатарларнынъ ве тюркий халкъларнынъ эвлеринде чокъ къулланылгъан сет, диван я да ерге тёшельген ренкли ве нагъышлы юнь токъумасыдыр. Килим эски заманлардан берли Орта Азия, Иран, Анадолу ве Кавказда айван асравджылыгъынен огърашкъан кочебе халкъларынынъ япып къуллангъан эшьясыдыр. Шимдики вакъытта килим эвлеримизде халы я да сет, диварларны яраштыргъан бир эшья оларакъ ишлетиле.

Шиирде миндер ве килимнинъ анъылмасы миллетимизнинъ турмушында къулланылгъан миллий эшьяларны косьтере.

Диз-дизге отурмакъ – тизлерини бири-бирине токъунаджакъ шекильде, къаршы-къаршыгъа отурмакъ.

Шиирде бойле отурув саде бир отурма шекили дегиль де, аиленинъ бирлигини, муаббетини, бири-бирине сайгъы-севгини косьтерген бир унсурдыр. Яни бутюн къоранта азалары эписи озь иши ве дердинен олса да, бири-бирининъ янында отура, дертлеше, ойнай. Бойле отурма усулынен шаир къырымтатар аилелери насыл олмакъ кереклиги пек яхшы ачыкълай.

Шиирнинъ девамында аиледе сыгъыр олгъаны ве бу сыгъыр якъында алынып даа эв саибине, саиби исе онъа алышмагъаны ифаделене (бир къопкъа сютни тёккени ифаделене). Сыгъыр сагъылгъан сютни, артыкъ, бир къач кере тёккени белли ола, амма эв бикеси айванны ич те акъаретлемей, сёгмей, онъа «гъарип айван» дей. Бу ерде койде аилелерге таянч олгъан айванларгъа сайгъы косьтериле. Айны вакъытта манзуменинъ бу къысмында шаир сабырлы, агъыр башлы ана образыны косьтере.

Невбеттеки дёртлюкте къайнатасынынъ келинине бу вазиеттен чыкъыш ёллары косьтериле. Яни къарт, айвангъа сёз айтмасыны, тербие бермек кереклигини ифаделей. Айван олса да, тербие этиледжегини айта. Бу сатырларда да шаир миллетимизге аит олгъан миллий чизгилер – сабыр ве белли бир иште себатлы олмакъны къайд эте.

Шиирнинъ девамында Бекир ве Нурай

бабаларынен ойнагъанлары косьтериле. Бу сатырларда миллетимизге аит муим чизгилер – балаларны севмек, оларгъа дикъкъат этмек ве берабер ойнамакъ киби миллий унсурлар ачыкълана.

Балачыкълар бабасынен ойнап джебинден де саатны, де пычакъны чыкъаралар. Бу ерде къырымтатарларда пычакъ къулланувынынъ хусусиетлерини косьтермеге истер эдик.

Пычакъ – эр бир къырымтатар эркегининъ джебинде булунгъан, эв ве азбар ишлеринде даима керек олгъан алеттир. Онен иш эснасында йиплер, теректен айванларны айдамакъ ичюн чубукълар, я да керек олмагъан къуру пытакълар кесиле эди. Айны вакъытта, пычакъ атнынъ айылыны/тапкъырыны (подпруга), я да пек серт багълангъан эгерини (седло) чезмеге керек олгъанда ве о чезильмесе, оны кесмек ичюн ишлетиле эди. Пычакълар агъачны ёнма, ондан къазычыкълар япма ишлеринде де чокъ къулланылгъан. Бойлеликнен, пычакъ – къырымтатар миллетининъ турмушында чокъ ишлетильген миллий бир унсурдыр.

Шиир девамында балачыкълар бабасынен ойнагъанда бабалары оларгъа курешмеге теклиф эткени косьтериле. Балачыкълар бабанынъ теклифине севинип, курешмеге башлагъанлары тариф этиле. Невбеттеки сатырларда пек джанлы, меракълы ве дуйгъулы шекильде кечкен куреш анълатыла.

Куреш – тюркий халкъларда аньаневий спорт чешитидир. Куреш къаршыдаки ракъипнинъ белине къушакъ я да без вастасынен бель-бельге тутушувынен керчеклеше [3].

Куреш чокъ асырлар эвель кочебе тюркий халкъларында пейда олды. Ордулар арасында урушнынъ нетиджесини эки курешчининъ курешмесинен чезильгенинен къадимий бир адет олмагъаны беллидир.

Бугунь куреш тек кучь-къувет ве чевикликни инкишаф этмек имкяны дегиль, чокъусы тюркий халкълар медениетининъ муим ве айырылмаз къысмыдыр. Яни куреш миллий байрамларнынъ айырылмаз унсуры олмакънен берабер, дюньянынъ чокъусы мемлекетлеринде кениш даркъалгъан спорт чешитидир [4].

Миллий медениетимизнинъ айырылмаз бир къысмы олгъан куреш къырымтатар эдебиятында чокъ ишлетильген мевзулардан биридир. Мисаль оларакъ, классик языджымыз Умер Ипчининъ «Куреш» адлы эсерини анъып, икяеде куреш пек инджеликлернен анълатылгъаныны къайд этмеге керек.

Б. Чобан-заденинъ «Яз акъшамы, уй алдында» шииринде куреш пек муим бир унсур оларакъ косьтериле. Бабасы огъулларына курешмеге теклиф этип, оларнынъ «джигитлигини» корьмеге, ким «къараман» ве даа да «чыдамлы» олгъаныны бильмеге истей. Яни шиирден корюне ки, куреш – балачыкълар ичюн эм сагълыкъ, эм табиат шекилленмеси ичюн гъает муим олгъан миллий унсурдыр.

Бу ерде йигит ве йигитлик акъкъында да бир къач сёз къошмагъа керек. «Йигитлик» мевзусы Бекир Чобан-заденинъ бутюн иджадында кече. Яни оны эм манзум, эм менсур эсерлеринде корьмеге мумкюн. Эр бир эсерде йигитликнинъ айры хусусиетлери ве инджеликлери косьтериле, амма умумен алгъанда, шаир ичюн йигит – къараман, сёзюнде тургъан, ишини яхшы бильген ве ич бир шейге бакъмадан акъикъат ичюн кендини феда этмеге азыр олгъан бирисидир. Тедкъикъатчы Н. Сеитягъяев Б. Чобан-заденинъ «Меним языларым» китабынынъ «Бекир Чобан-заде ве онынъ иджады» макъалесинда бойле яза: «Б. Чобан-заде ичюн татарджылыкъ йигитликнен ве йигитлик ат миниджиликтен айырылмагъаны киби, йигитчесине олюмден де айырылмаз» [7, с. 26].

Шаирнинъ «Яз акъшамы уй алдында» шииринде джигит – курешмеге бильген, курешмекнен кендисининъ къараманлыгъыны исбат эткен, боран, джельге даянгъан бирисидир.

Манзумеде курешнинъ инджеликлери – «бель-бельге тутушмакъ», «тиш

сыкъмакъ» ве куреш сейирджилерининъ (къартбаба) къолтутувы, курешкенде усуллар анълатылувы (сагъына мукъайт бол, берме аягъынъ ыргъачыкъкъа (подножка), янбашкъа ал, тарт, къалдыр, ат) ве сонъунда макътав сёзлернинъ айтылувы бар. Бу ерде къартбаба енген торунчыгъыны макътап, онъа «Чорабатыр» деп айта.

Чорабатыр – пек чокъ тюркий халкъларда олгъан «Чорабатыр» эпосынынъ баш къараманыдыр. Эсерде хан ве онынъ сой-акърабасынынъ, хангъа якъын бейлернинъ халкъкъа япкъан зулумлыкълары ве халкъ арасындан чыкъкъан батырларнынъ бу эзиетчилерге къаршы алып баргъан курешлери тасвирлене [1, с. 27]. Чорабатыр омюринде чокъ къыйынлыкълар къаршысында къала, лякин эписини енъе. Эпоста о, озь девринде акъраны олмагъан кучь-къуветке малик бир батыр оларакъ тасвирлене [1, с. 30].

Куреш эснасында, эльбетте, даа да кучьлю олгъан Сеит Бекир ене, кучюк Нурай енъильген ола. Бала олгъан сонъ джаны сыкъыла, мугъая, агъламагъа башлай. Бабасы да оны тынчландырмагъа тырыша, агъасы «козь боягъаныны» айта. Бу ерде айрыджа къайд этильген унсур – миллий тербиедир. Яни бабасы енъильген баланынъ гонълюни алмагъа, оны теселли этмеге тырыша.

Нурай джаны агъырып бир къач сёзлер айта, нетиджеде бутюн аиле куле. Сонъра куреште енъген Сеид Бекирге анасы Нурайны опьмесини риджа эте. Бу да тербие этювде пек муим бир унсурдыр. Яни башкъа инсанлар енъильген баланынъ гонълюни алмакънен берабер, анасы енъген агъасына да къардашыны опьмеге риджа эте. Бу ерде пек муим аиледе агъа – къардаш мунасебетлерини пекитмек, ич бир шейге бакъмадан бири-бирине аркъа олмакъ, даима бири-бирине ярдым къолуны узатмакъ меселеси косьтериле. Миллетимизде бирлик олма мевзусы ве айрыджа аиледеки балачыкъларнынъ муаббет ве бирликте осьмелерине пек дикъкат этиле. Яни бу ерде миллий тербиенинъ инджеликлери ве хусусиетлери ифаделене.

Анасы куреште къазангъан Сейид Бекирге «Кель, – дий, – Сейид Бекир, опь Нурайны, ёкъсам сагъа къазантюп бермем саба» сёзлери дикъкъаткъа ляйыкъ.

Белли ки, **«къазан тюбю»** – балачыкълар тарафындан севильген бир аштыр. Къазанда пиширильген насыл аш олса биле тюбюнде къалгъан ашны къырып ашамакъ даима пек леззетли, дамлы сайылгъан. Энъ леззетли аш къазаннынъ тюбюнде къала экен. Сют пиширильген къазаннынъ тюбюни къырмакъ айры бир зевкъ ве леззет олгъан (сораштыргъан инсанлар арасында: сют пиширильген къазаннынъ тюбюни къырмакъ ичюн балачыкълар сырагъа тизилип, ашамагъа азырлана экенлер. Буюкче олгъан къызларгъа къартаналар къазанынъ тюбюне япышкъан сютни бермей экен ве буны бойле анълаткъан: «Къызларгъа (къазан тюбюни) бермейджем, эвде отурып къалырсынъыз», я да «сют пиширген къазанны тюбюнде къалгъан къасмакъны (накипь) ашасанъ – тоюнъда къар джавар»). Анъшыла ки, сют къайнагъан къазан тюбюни къырып ашамагъа пек леззетли сайылып, адет олып къалгъан.

Билял Мамбетнинъ «Къырымтатар емеклери» китабында «къазан тюбю» адландырылгъан ве шимди Тюркиеде де пек белли олгъан «Kazandibi» сют ве ундан япылгъан татлы чешити бар. Фикримиздже, къазан тюбю татлысы эвельден сют къайнагъан сонъ къырылгъан емектен пейда олды.

«Къазан тюбюни къырмакъ» унсуры умумий ве эвельден къалма бир мотив олгъаныны тахмин этемиз, чюнки оны эдебиятымызда фаркълы орьнеклерде коре билемиз. Мисаль оларакъ, Черкез Алининъ «Бизим Никита» эсеринде пекмезлер пиширильген таваларнынъ тюбюни балачыкъларнынъ яламасы косьтериле:

«Бизим койде берекет онъ олгъан йыл энъ аздан учь-дёрт ерде эскендже

чалышыр эди. Оларда гедже ве куньдюз ашлавларда балабан агъач токъмакъларнен емиш дёгип, эскенджелерде шырасыны сыкъып чыкъарыр ве буюктен-буюк махсус бекмез таваларында сабыр иле, акъшамдан сабагъа къадар речелли бекмез къайнатыр эдилер. Речелли дегени шу ки, таваларгъа юзюмерик, айва я да башкъа емишлер кертип ташлар эдилер. Лякин оларнынъ арасында юзюмерик речелине етер ёкъ эди. О бекмезлер ойле лезетли олур эди ки, бекмез тюшкен сонъ, балаларгъа таваны берир ве бизлер зий-чув олып пармакъларымызнен, я да элимизге темиз ёнгъачыкълар алып **тава тюбю** ялар эдик» [6].

Курештен сонъ балачыкъларнынъ бабасы «тек курешмен болмаз йигит, къа, къарайым, къайсынъыз яхшы ойнай деп» къавал чалмагъа башлай. Бу ерде балларны тербие этювде санат, миллий музыка ве оюнларгъа севги ашламасы не къадар муим олгъаны косьтериле. Бу миллий унсурларгъа севги ашлама арекети девамлы олмасыны невбеттеки сатырлардан анъламагъа мумкюн: «Эсма, балам, бер мунда тильмизни сен, Къарайыкъ, **онынъ тилинден къайсы анълай**». Бу джумледе, ве айрыджа «онынъ тилинден къайсы анълай» ибаресинде къавал чалувы эр акъшам, я да сыкъ-сыкъ шекильде олып кечкенини анъламагъа мумкюн. Чюнки белли бир тильни анъламакъ ичюн заман керек, бу сатырларда да арекетнинъ девамлылыгъына имае этилип, артыкъ, къавал сесининъ тилини ким менимсеген, ким анълагъан деп суаль къоюла.

Тильсиз къавал. Чобан чалгъы алети билинген къавал, чокъусы алларда инжир, къайсы ве эрик тереклеринден япылып, ашада 1 ве тёпесинде 7 деликли ола. Къавалнынъ эки чешити бар: тилли ве тильсиз. Тилли къавал уджунда сес чыкъаргъан бир дюдюк бар. Тильсиз къавал исе ичи бош бир бору олып чалгъан киши нефес техникасынен истеген сесни чыкъара. Тильсиз къавалны къулланма техникасы тарафындан нейге ошай, амма кене де фаркълары бар. Тильсиз къавалдан сес чыкъармакъ ичюн дудакълар У арифи алына кетирильмели ве ченеге параллель тутулгъан къавал инсан юзюнден тахминен 45 дередже сагъгъа я да солгъа тараф денъиштирилип сес чыкъармагъа чалышылыр.

Чобанларнынъ къавалны къулланувда эсас макъсад – отлангъан къой ве эчкилерни сакъын олмасы ве сюрюден айырылмамасыдыр. Тюркиеде бу адет шимди де айны макъсаднен ишлетиле [8].

Къавал эдебиятта чокъ ишлетильген бир тимсальдир. Айрыджа, онынъ орта асырлар эдебияты шиириетинде чокъ ишлетильгенини къайд этмеге керек. Земаневий эдебиятта бу образны Бекир Чобан-заденинъ «Яз акъшамы, уй алдында», «Яныкъ къавал» шиирлеринде (яныкъ къавал, тильсиз къавал), Эшреф Шемьи-заденинъ айры «Къавал» адлы джыйынтыгъыны ве Юсуф Болатнынъ «Туфанда къалгъан къой сюрюси», «Къойсуз чобан» несир эсерлеринде къулланылгъныны къайд этмеге керек.

Шиирде тильсиз къавалнынъ ишлетильмеси аиле бир чобан аилеси олмасыны косьтере. Яни кене де миллетимизнинъ турмушына ве омюр тарзына аит миллий унсур къулланылгъанынны коремиз.

Оюн – баш къараман Сеид Бекир оюнны, музыканы о къадар инджеликлернен анълата ки, белли ки бала буны севе ве пек яхшы анълай. Яни бу ерде бабанынъ балларына миллий оюн ве музыкагъа севги ашлама макъсады терен тамыр аткъаны ве баба ниетине иришкени ифаделене. Шиирде миллий тербиеде эки унсур – куреш ве санат ян-яна кеткени ве бир бутюнни тешкиль эткени косьтериле.

Оюннынъ озю. Манзумеде анълатылгъан оюн ич бир окъуйыджыны первасыз къалдырмаз. Шаир гонълюндеки дуйгъуларыны анълатып (гонъюль толгъаныны, тамыры янгъаныны, къайнагъаныны), аякълары

озьлери ойнамагъа кеткенлерини, козьлери ойнагъаныны ифаделей. Девамында оюннынъ инджеликлери – огъланлар ер тепкенлери, секиргенлери, къоллар де бельге, де башкъа котерильгенлери, тизлеринен ерге тийгенлери косьтериле. Баллар нагъмеге коре арекет эткенлери тариф этиле (йыр явашлай – бизлер де явашлаймыз, бирден юксele, ачувлана – аякъларны урамыз, ер тозлана…). Бойледже, къырымтатар миллий оюннынъ хусусиетлери косьтериле.

Пара такъсим этильмеси. Шиирде балачыкълар ойнагъанлары ичюн къартбабалары оларгъа он капик бере ве оны озь ара такъсим этмелерини айта. О параларны учь бала озь араларында насыл этип такъсим этсин? Арагъа бабалары къошулып:

– Учер капик, – дий бабам, – экевине,
Дёрт капикни Нурайгъа ляйыкъ бермек;
Эсма ярын ойнаса, шабаш алыр,
Бекир енъген, огъа акъча неге керек?..

деп, акъчаларны куреште енъильген Нурайгъа берильмесини ляйыкъ коре. Яни бу ерде кене де джаны агъыргъан баланынъ гонълюни алма меселеси косьтериле.

Шабаш алыр. Шабаш (фарсча) – алгъышламакъ, аферин айтмакъ. Белли бир арекетни гузель олгъаны ичюн алгъышламакъ я да эдие бермек. Шиирде Эсмачыкъ ойнагъаны ичюн шабаш алыр деп айтыла.

Бойлеликнен, Бекир Чобан-заденинъ «Яз акъшамы, уй алдында» шиири къырымтатар медениетини, эр куньлюк турмушыны, миллий тербие, миллий куреш ве миллий емек хусусиетлерини акс эткен озьгюн бир эсердир. Шиирде ишлетильген эр бир тимсаль озюнде гъает зенгин бильги ве малюматларны сакъламакъта. «Яз акъшамы, уй алдында» шиири шаирнинъ балалыгъыны акс этип, миллетимизнинъ миллий медениетини акс эткен хазинедир.

Эдебият:

1. Бекиров Дж. Татар фольклоры / Дж. Бекиров. Ташкент: Укитувчи, 1974. – 311 с.
2. Крымскотатарская символика / сост. Р.Т. Султанбеков. – Симферополь, 2002. – 46 с.
3. Куреш. – 2018. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: *https://ru.wikipedia.org/wiki/Куреш*
4. Куреш. – 2004. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: *https://samopoznanie.ru/ schools/kuresh/*
5. Мамбет Б. Къырымтатар емеклери / Б. Мамбет. – Ташкент: Мехнат нешрияты, 1990. – 392 с.
6. Черкез Али. Бизим Никита / Ч. Али. [Электронный ресурс]. Режим доступа: *http://medeniye.org/sites/default/files/filedoc/Cerkez%20Ali%20-%20Bizim% 20Nikita%20kir.pdf*
7. Чобан-заде Б. Меним языларым. Шиирлер ве икяелер. – Симферополь: Тарпан, 2009. – 252 с.
8. Kaval. – 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: *https://tr.wikipedia.org/wiki/Kaval*
9. Otar İ. Kırımlı Türk Şair ve Bilgini Bekir Sıdkı Çobanzade. – İstanbul: Lebib Yalkın Yyınları ve Basım İşleri A.Ş., 1999. – 288 s.